

Waldemar Wojtasik

Wybrane funkcje wyborów parlamentarnych w Polsce

SŁOWA KLUCZOWE:

wybory parlamentarne, funkcje wyborów

Wstęp

Jednym z elementów konstytuujących system demokratyczny jest udział obywateli w sprawowaniu władzy. Najczęściej spotykanymi sposobami jego urzeczywistnienia są powszechne wybory oraz instytucje demokracji bezpośredniej. Poprzez nie definiowany jest nie tylko charakter rywalizacji politycznej, ale również poszukiwane są najbardziej efektywne wzorce dystrybucji władzy zarówno pod względem jej reprezentatywności, jak i skuteczności. W przypadku skuteczności nie chodzi tutaj o kanalizowanie czy marginalizowanie konfliktów politycznych, ale o takie ich zagospodarowanie, dzięki któremu uzyskany zostanie najbardziej efektywny stan zaangażowania społecznego potencjału w sferę polityki.

W najbardziej ogólnych ramach wybory mogą być definiowane na płaszczyźnie instytucjonalnej i proceduralnej. Różnica pomiędzy ogólnym pojęciem wyborów (jako instytucji systemu demokratycznego) a próbą operacjonalizacji ich definicji w bardziej szczegółowym kontekście napotyka na metodologiczne problemy i niedogodności¹. W szerokim ujęciu wybory jawią się jako sposób zapewnienia społecznie akceptowalnych metod zarządzania zmianami politycznymi, których ostatecznym celem jest alternacja władzy lub uzyskanie mandatu przez sprawujących władzę. Ich odpowiednie instytucjonalne usytuowanie pozwala także na struktu-

¹ J. Garring, *Social Science Methodology. A Criterial Framework*, Cambridge 2001, s. 47.

ryzację przestrzeni rywalizacji politycznej poprzez wskazanie sprawujących władzę i będących wobec niej w opozycji. Ujęcie wąskie wyznacza proceduralne warunki, po spełnieniu których uzyskujący w ich wyniku mandat mają demokratyczne uprawnienie.

Nie można jednak założyć, że wybory przynależą wyłącznie do reguł demokratycznych, gdyż często są przeprowadzane w systemach politycznych nierespektujących wartości demokratycznych. Samo ich przeprowadzenie nie jest warunkiem wystarczającym do uznania systemu politycznego za demokratyczny, a wybranych w ich wyniku przedstawicieli za mających demokratyczny mandat. Jeżeli więc wybory nie wypełniają warunków decyzji demokratycznej, to w takim przypadku sprowadzone zostają do roli techniki formowania gremiów lub powierzania osobom stanowisk kierowniczych². W systemach autorytarnych i totalitarnych służą one do imitowania reguł demokratycznych, pozbawiając obywateli faktycznej możliwości wyboru albo rozstrzygnięcia o kwestiach podziału władzy. W ich wyniku nie odbywa się rzeczywista jej alternacja, ale ewentualna zmiana jest wynikiem oczekiwań sprawujących rządy.

Z drugiej strony, wybory są trwałą cechą każdego demokratycznego systemu politycznego i jednym z najważniejszych mechanizmów określających sposób jego funkcjonowania poprzez wpływanie na styl prowadzenia gry politycznej³. Arkadiusz Żukowski poprzez wybory rozumie periodyczny proces wybierania w sposób pośredni (elektorzy) lub bezpośredni (elektorat tzn. wyborców) przedstawicieli (reprezentantów) na określone stanowiska lub do pełnienia określonych funkcji we władzach ustawodawczych, wykonawczych, rządzie sądowniczych, m.in. parlamenty, głowy państw czy organy samorządów lokalnych⁴.

Wybory stanowią również emanację woli suwerena co do kształtu personalnych i przedmiotowych rozwiązań w polityce. Wychodząc z tego założenia, Mary A. Griffith-Traversy wybory rozumie jako regularne działanie, w wyniku którego w sposób rzetelny może manifestować się wola narodu, i w których ogół obywateli może wskazać członków przyszłych władz. Aspekt legitymizacyjny jest tutaj podnoszony poprzez powszechne uczestnictwo w wyborach a także rozpatrywanie ich efektów jako wyniku woli narodu. Taka konstrukcja umożliwia wyborczą legitymizację wybra-

² D. Nohlen, *Prawo wyborcze i system partyjny. O teorii systemów wyborczych*, Warszawa 2004, s. 23.

³ A. Żukowski, *Systemy wyborcze*, Olsztyn 1999, s. 52.

⁴ A. Żukowski, *Wybory*, [w:] W. Sokół, M. Żmigrodzki (red.), *Encyklopedia politologii*, t.1. *Teoria polityki*, Kraków 1999, s. 310; A. Żukowski, *Wybory*, [w:] S. Opara, D. Raziszewska-Szczepaniak, A. Żukowski (red.), *Podstawowe kategorie polityki*, Olsztyn 2005, s. 273.

nych przedstawicieli władz, a później decyzje podejmowane przez nich w imieniu suwerena⁵.

Wybory są także podstawową formą uczestnictwa politycznego. Ich treścią jest podjęcie przez ogół uprawnionych obywateli (najczęściej tożsamy z ogółem dorosłych) decyzji o tym, kto personalnie – w ich imieniu – będzie uprawniony do podejmowania decyzji oraz wiążących rozstrzygnięć na arenie parlamentarnej w czasie wyznaczonym granicami kadencji, a bezpośrednim efektem wyborów jest ukształtowanie określonego układu sił politycznych⁶. Tak pojmowane wybory doprowadzają do strukturyzacji sceny politycznej oraz zaopatrują wybraną w ich wyników większość (najczęściej, choć w specyficznych sytuacjach decyzje mogą podejmować przedstawiciele mniejszości) w relewantne atrybuty władzy.

Instytucjonalny wymiar rywalizacji politycznej, jako czynnika determinującego układ zależności między podmiotami polityki, jest punktem wyjścia dla traktowania wyborów jako mechanizmu tworzącego wzorce powiązań między wyborcami, partiami politycznymi i systemem politycznym. W takim ujęciu wybory definiuje się jako metodę służącą do wyłonienia spośród kandydatów osób, które mają piastować określone obieralne stanowiska lub urzędy publiczne. W praktyce jest to forma zbiorowej decyzji, podjętej przez określoną wspólnotę polityczną co do układu rywalizacyjnych powiązań pomiędzy partiami tworzącymi system partyjny⁷. Wybory są więc czynnikiem instytucjonalizacji rywalizacji politycznej, w wyniku której wybrani zostają przedstawiciele partii politycznych mający wyborczy mandat do podejmowania decyzji w imieniu ogółu.

Katalog celów politycznych osiągniętych dzięki wyborom jest stosunkowo szeroki, ale w przypadku systemów demokratycznych o skonsolidowanym charakterze można pokusić się o jego generalizację na trzech płaszczyznach. Po pierwsze, dzięki demokratycznym wyborom jest możliwa legitymizacja władzy zwycięzców. Ważna jest również możliwość egzekwowania odpowiedzialności politycznej rządzących poprzez każdorazowe udzielenie (lub nie) wyborczego skwitowania. Wreszcie, jeżeli wyborcy nie udzielą takiego skwitowania po okresie sprawowania rządów, to występują warunki umożliwiające alternację władzy. W przypadku spo-

⁵ M.A. Griffith-Traversy, *Demokracja parlament i systemy wyborcze*, Warszawa 2007, s. 65.

⁶ A. Antoszewski, *Systemy wyborcze*, [w:] A. Antoszewski, R. Herbut (red.), *Demokracje zachodnioeuropejskie. Analiza porównawcza*, Wrocław 1997, s. 227.

⁷ R. Herbut, *Wybory*, [w:] A. Antoszewski, R. Herbut, *Leksykon politologii*, Wrocław 1996, s. 450–451.

leczeństw pluralistycznych o heterogenicznej strukturze pojawia się jeszcze jeden aspekt wyborów – zapewnienie reprezentacji mniejszości⁸.

O wzrastającym znaczeniu wyborów powszechnych jako instrumentu demokracji świadczyć może zwiększająca się ich liczba w analizowanych narodowych cyklach wyborczych. Russell J. Dalton i Mark Gray zestawiając cykle wyborcze z początku lat 60. i końca 90. XX wieku w 18 demokracjach zachodnich, stwierdzili, że średnia liczba przeprowadzonych elekcji w omawianych okresach zwiększyła się ponad dwukrotnie (jedynie w przypadku Danii i Stanów Zjednoczonych zmalała)⁹. Wśród najważniejszych, możliwych przyczyn opisywanego wzrostu można wskazać procesy decentralizacji, skutkujące wyborczym upodmiotowieniem wspólnot lokalnych oraz zwiększoną niestabilność polityczną, której konsekwencją mogą być (tam gdzie ramy systemu politycznego dopuszczają takie rozwiązanie) przedterminowe wybory. W przypadku państw będących członkami Unii Europejskiej oczywistym czynnikiem wzrostu liczby elekcji stały się wybory do Parlamentu Europejskiego.

Biorąc pod uwagę wyłanianie w wyniku wyborów wielu organów władzy (np. ustawodawczych, wykonawczych czy samorządowych), możliwe jest przyjęcie założenia, że poszczególne rodzaje elekcji niosą za sobą różną istotność dla systemu politycznego, a co za tym idzie, spełniają różne funkcje¹⁰. Arendt Lijphart jako podstawową determinantę ważności wyborów wskazuje rozwiązania ustrojowe przyjęte na poziomie systemu politycznego. W systemach parlamentarno-gabinetowych najważniejszymi są wybory parlamentarne, a prezydenckich i semi-prezydenckich – prezydenckie, czego dowodem może być m.in. analiza frekwencji wyborczej¹¹. Sam pogląd o znaczeniu frekwencji w określaniu ważności

⁸ A. Antoszewski, R. Herbut, *Systemy polityczne współczesnego świata*, Gdańsk 2001, s. 210.

⁹ R.J. Dalton, M. Gray, *Expanding the Electoral Marketplace*, B.E. Cain, R.J. Dalton, S.E. Scarrow (eds.), *Democracy Transformed?: Expanding Political Opportunities in Advanced Industrial Democracies*, Oxford 2006, s. 34.

¹⁰ Piszą o tym m.in.: K. Rief, H. Schmitt H., *Nine Second-Order National Elections – a Conceptual framework for the Analysis of European Election Results*, „European Journal of Political Research”, vol. 8, nr 1/1980, s. 6–11; W.L. Miller, *Irrelevant elections? The Quality of Local Democracy in Britain*, Oxford 1988, s. 9–12; C. Carrubba, R.J. Timpono, *Explaining Vote Switching Across First-and Second-Order Elections. Evidence From Europe*, „Comparative Political Studies” 2005, vol. 38, nr 3, s. 263–269; L.S. Maisel, M.D. Brewer, *Parties and Elections in America. The Electoral Process*, Lanham 2008, s. 16; R. Wiszniowski, *Europejska przestrzeń polityczna. Zachowania elektoratu w wyborach do Parlamentu Europejskiego*, Wrocław 2008, s. 208.

¹¹ A. Lijphart, *Thinking about democracy. Power sharing and majority rule in theory and practice*, London–New York 2008, s. 209.

wyborów jest poddawany często krytyce wskazującej na inne czynniki decydujące o jej wielkości.¹² Problematyka gradacji polskich wyborów według ich znaczenia w świadomości społecznej została zweryfikowana w ogólnopolskich badaniach. Ujawniono w nich stopniową zmianę preferencji wyborców co do ważności poszczególnych elekcji. Główną konstatacją wynikającą z przeprowadzonych badań jest zwiększanie się w świadomości społecznej istotności wyborów parlamentarnych kosztem prezydenckich¹³.

Prezentowany tekst jest analizą realizacji wybranych funkcji przez wybory parlamentarne w Polsce po 1989 roku. Dobór analizowanych funkcji został ukierunkowany na kwestie politycznej reprezentacji, selekcji elit władzy oraz wyłaniania rządzącej większości. Taki wybór wynika z możliwości analizy ich realizacji w wymiarze ilościowym – za pomocą spotykanych w literaturze zmiennych i indeksów. Przedmiotową ośią prowadzonych rozważań uczyniono przedstawienie dynamiki zmiany wymienionych funkcji w latach 1989–2007.

Funkcje wyborów

Przez funkcje wyborów rozumiane jest oddziaływanie zbiorowego suwerena (naród, lud, ogół społeczeństwa) na stosunki społeczne, polityczne i gospodarcze w państwie bądź jednostce terytorialnej przy pomocy podstawowego współcześnie instrumentu sprawowania władzy¹⁴. Funkcje wyborów można definiować także jako zadania, jakie mają do wypełnienia i wypełniają wybory przez zastosowanie określonych procedur dla legitymizowania działalności organów państwa w imieniu i na rzecz suwerena¹⁵.

Praktyka życia politycznego sprawia, że trudno byłoby pokusić się o logiczną konstrukcję, w której wybory spełniałyby tylko (lub przede wszystkim) jedną funkcję. Stanowisko to potwierdza Dieter Nohlen,

¹² Np. S.M. Lipset, *Homo politicus. Społeczne podstawy polityki*, Warszawa 1998, s. 232–233; A. Antoszewski, *Partie i systemy partyjne państw Unii Europejskiej na przełomie wieków*, Toruń 2009, s. 49.

¹³ W. Wojtasik, *Istotność wyborów i jej czynniki w świadomości społecznej*, „Preferencje polityczne. Postawy – Identyfikacje Zachowania” 2011, nr 2, s. 203–224.

¹⁴ Skotnicki, *Wpływ funkcji wyborów na prawo wyborcze i system wyborczy. Zarys problematyki*, „Przegląd Sejmowy” 2009, nr 2, Warszawa, s. 11.

¹⁵ A. Stelmach, *Funkcje wyborów i ich weryfikacja we współczesnym świecie*, [w:] S. Zyborowicz (red.), *W poszukiwaniu modelu demokratycznego*, Toruń 2009, s. 199.

twierdząc, że „spełniają one (wybory – przyp. aut.) jednocześnie kilka funkcji, które istnieją obok siebie i historycznie występują w różnej kompozycji. [...] Ta zmienność w dostępnych funkcjach i celach jest na pewno jednym z tych czynników, które pozwalają wyborom skutecznie przystosować się do zmiennych warunków środowiskowych i wymogów systemu”¹⁶. Przypisywanie wyborom tylko jednej, nawet najbardziej generalnej funkcji byłoby więc działaniem prowadzącym do zbyt dużego stopnia symplifikacji. Z drugiej strony, ich wielość stwarza sposobność do przeprowadzenia gradacji znaczenia w konkretnych przypadkach.

Wskazuje się na trzy czynniki strukturalne, które określają konkretne funkcje wyborów¹⁷: strukturę społeczną, strukturę systemu politycznego i strukturę systemu partyjnego. Można zarazem w ten sam sposób określić podstawowe płaszczyzny ich oddziaływania. Odniesienie do struktury społecznej wskazuje na rolę takich czynników, jak warstwy, grupy etniczne, dominujące religie, grupy interesów i głębokość podziałów społecznych w realizacji funkcji wyborów. W przypadku systemu politycznego ważnym wymiarem jest występujący typ reżimu politycznego – parlamentaryzm lub prezydencjalizm, struktura organizacyjna państwa (czy jest unitarne czy federalne), a także wzory rozwiązywania konfliktów (kooperacyjne lub rywalizacyjne). Struktura systemu partyjnego wskazuje na istotność takich czynników, jak liczba partii (fragmentaryzacja), dystans ideologiczny (polaryzacja) i wzory interakcji i strukturyzacji (instytucjonalizacja)¹⁸.

W przypadku struktury społecznej, najważniejszą kategorią, braną pod uwagę przy opisywaniu funkcji wyborów, jest poziom jej fragmentaryzacji. W społeczeństwach homogenicznych, w których nie występują duże różnice wewnętrzne, wybory będą spełniały funkcję stymulowania konkurencji między partiami politycznymi w walce o władzę. W takiej sytuacji wybory służą bardziej selekcji podmiotów uczestniczących w procesie dystrybucji władzy, a w mniejszym zapewnieniu politycznej reprezentacji. Heterogeniczna struktura społeczna determinuje konieczność uzyskania w wyniku wyborów adekwatnej reprezentacji politycznej oraz możliwości powołania stabilnego rządu. Głębokie podziały społeczne, szczególnie na tle etniczno-religijnym, wpływać mogą na nadanie wybo-

¹⁶ D. Nohlen, *Prawo wyborcze...*, s. 30.

¹⁷ Część badaczy, jak się wydaje zasadnie, kwestionuje wyodrębnienie tylko tych trzech czynników strukturalnych. Można pokusić się o wskazanie innych determinant, które w równym stopniu jak wymienione wpływają na realizowane przez wybory funkcje. Np. K. Skotnicki, *Wpływ funkcji wyborów na prawo wyborcze i system wyborczy...*, s. 11.

¹⁸ D. Nohlen, *Prawo wyborcze...*, s. 31.

rom cech wymuszonego mechanizmu politycznej kooperacji różnych części takiej struktury¹⁹.

Przyjmowane rozwiązania ustrojowe mogą nie tylko stanowić o istotności wyborów, lecz także być czynnikiem rozróżniania znaczenia ich poszczególnych funkcji²⁰. W systemach opartych na różnych modelach parlamentaryzmu wybory są formą poszukiwania politycznego konsensusu, który w ich wyniku doprowadzi do utworzenia zdolnej do rządzenia większości parlamentarnej. W przypadku reżimów prezydenckich wyłonienie stabilnego rządu jest niejako wpisane w ich założenia, a społeczna troska dotyczy zapewnienia realnego (choćby w wymiarze kontroli) wpływu na rządzących przez przedstawicieli opozycji. Podobnie wygląda sprawa przy rozpatrywaniu modelu strukturalnego państwa. W państwach unitarnych wybory nie muszą być czynnikiem tworzenia adekwatnej reprezentacji regionalnej, a jedynie powinny odwzorowywać, przy pomocy mechanizmu równości formalnej i materialnej, strukturę terytorialną ludności. W przypadku państw federacyjnych konieczne jest zapewnienie reprezentacji nie tylko w układzie terytorialnym, lecz także regionalnym.

Najbardziej dynamicznym czynnikiem określającym funkcje wyborów, spośród wcześniej wymienionych, wydaje się system partyjny. Dynamika ta oznacza wpływ doraźny, w stosunku do poprzednich zdolny do największej wolatywności, gdyż system partyjny z samego założenia podlegać może szybkim i głębokim zmianom. W takim kontekście wybory mogą być (i najczęściej są) mechanizmem redukcji liczby partii politycznych na poziomie efektywnym (zarówno wyborczym, jak i parlamentarnym), a poprzez to nadawania zwyczajcom politycznej relewancji i systemowego znaczenia. Wynika to z faktu, że nie wszystkie istniejące partie polityczne startują w wyborach, a z tych, które startują, nie wszystkie uzyskują reprezentację mandatową. W przypadku dystansu ideologicznego wybory mogą się przyczyniać do jego zmiany, wpływając na zwiększenie lub zmniejszenie politycznej polaryzacji.

Innymi czynnikami wpływającym na zróżnicowanie funkcji wyborów są: system wyborczy, w oparciu o który są one przeprowadzane, oraz charakter organów podlegających procedurze wyboru. Specyfika procedury większościowej i proporcjonalnej wyborów sprawia, że można dokonać klasyfikacji poszczególnych funkcji, przyjmując jako indikator kierunkowość ich realizacji w poszczególnych reżimach wyborczych. Naturalnym

¹⁹ Tamże, s. 30.

²⁰ A. Lijphart, *Thinking...*, s. 209.

niejako problemem w przypadku przeprowadzenia opisywanego zabiegu jest konieczność klasyfikacji każdego z systemów wyborczych do dwóch podstawowych grup, a oczywistym jest, że znaczna ich część będzie wykazywała w mniejszym lub większym stopniu cechy obu. Dlatego system wyborczy stanowi przykład kierunkowego rozwiązania, którego zapisy wpływają na tryb i sposoby oddziaływania funkcji realizowanych przez wybory.

Realizacja poszczególnych funkcji wyborów uzależniona jest także od charakteru organu, do którego są przeprowadzane. Specyfika ta wynikać może z kolegalności lub jednoosobowości wybieranego organu, poziomu, którego dotyczą wybory (ogólnokrajowy i samorządowy) oraz jego kompetencji (szczególnie władczych). Wybieranie organu kolegalnego sprawia, że dominujący staje się aspekt reprezentacji politycznej, który w przypadku jednoosobowego może nie mieć aż tak dużego znaczenia. Poziom, na którym odbywają się wybory, determinuje ich społeczne rezonowanie, co wynika choćby z zainteresowania mediów działaniami i decyzjami podejmowanymi na arenie ogólnokrajowej. W przypadku zróżnicowanego stopnia kompetencji władczych organów wybieranych w wyborach dochodzić może do odmiennego ich traktowania w świadomości społecznej i poprzez to wpływać na proces ich legitymizacji.

Wybory rywalizacyjne cechują się demokratyczną legitymizacją sprawowania władzy publicznej i poprzez kryterium legitymizacyjne będą odmiennie od tych, w których rywalizacja polityczna podlega ograniczeniom. Pozostałymi istotnymi elementami, które je wyróżniają, są: niepewność rozstrzygnięcia wyborczego uzależnionego jedynie od decyzji wyborców, możliwość rzeczywistej alternacji władzy i wygenerowanie faktycznego podziału na rządzących i opozycję. W wolnych wyborach to obywatele decydują komu i w jakim stopniu udzielą legitymacji do sprawowania w ich imieniu władzy, a także kiedy może nastąpić zmiana rządzących. Co istotne, decyzja legalnie podjęta w trybie wyborów jest nieodwołalna i nie może być zmieniona w inny sposób niż poprzez kolejne wybory. Faktyczne upodmiotowienie opozycji sprawia, że w wyniku wyborów posiada ona mandat do kontroli władzy oraz przedstawiania alternatywnych rozwiązań wobec tych, które proponowane są przez rządzących.

Przedstawiając przegląd możliwych stanowisk w zakresie funkcji wyborów, można zauważyć dwie prawidłowości. Pierwszą z nich jest specyfika przedmiotowa – w zależności od dyscypliny, którą reprezentują poszczególni badacze, zaobserwować można odwołanie do niej. Po drugie, dostrzegalny jest różny stopień ogólności przedstawianych koncepcji – od najbardziej ogólnych, bazujących na kilku głównych kategoriach

po szczegółowe, jak przytoczona powyżej typologia. Warto w tym miejscu odwołać się do stwierdzenia Jacka Raciborskiego, który zauważa, że mechanizmem zwiększania liczby funkcji wyborów jest uszczegóławianie tych, które mają charakter generalny²¹.

Autorzy podejmujący problematykę funkcji wyborów w prezentowanych modelach zawierają ich najczęściej kilka, rzadziej większą liczbę. Andrzej Stelmach wymienia dwie zasadnicze grupy funkcji realizowanych przez wybory: 1) programowe, 2) personalne²². Bogusław Banaszak wskazuje na cztery: 1) kreacyjną, 2) polityczno-programową, 3) legitymującą, 4) integracyjną²³. Również cztery funkcje przedstawia Stanisław Sagan, wymieniając: 1) legitymizacyjną, 2) kreacyjną, 3) programową, 4) informacyjno-edukacyjną²⁴. Jacek Raciborski dokonuje wyróżnienia sześciu funkcji wyborów: 1) kreacyjną, 2) programową, 3) legitymizacyjną, 4) agregacji interesów, 5) selekcji elit politycznych, 6) diagnostyczną²⁵. Arkadiusz Żukowski²⁶ wymienia osiem funkcji wyborów: 1) przeniesienia na przedstawicieli prawa do decydowania w imieniu obywateli, 2) selekcji elit sprawujących władzę, 3) kontrolna, 4) egzekwowania odpowiedzialności politycznej, 5) programowa (polityczno-programowa), 6) wyrażania woli wyborców, 7) odtwarzania obrazu opinii publicznej, 8) wyłaniania stabilnej większości rządowej²⁷. Wojciech Kręcisiz wskazuje ich dziewięć: 1) kreacyjną, 2) polityczno-programową, 3) legitymującą (system polityczno-ustrojowy i rządzącą ekipę), 4) integracyjną, 5) legitymizacyjną (dającą mandat do sprawowania władzy), 6) wyrażania woli wyborców, 7) odtworzenia obrazu opinii publicznej, 8) wyłonienia stabilnej większości rządowej, 9) petryfikacyjną²⁸. Zdaniem Krzysztofa Skotnickiego można wskazać co najmniej dwanaście funkcji wyborów: 1) identyfikacji podstawowych problemów życia społecznego, politycznego i gospodarczego oraz sposobów ich rozwiązywania, 2) dyferencjacji poglądów wyborców, 3) rozwiązywania napięć społecznych, 4) programową (poli-

²¹ J. Raciborski, *Antynomie konstytucyjnych wartości w polskim prawie wyborczym*, „Studia Prawnicze” 2001, nr 1, s. 6. cyt. za: K. Skotnicki, *Wpływ funkcji wyborów...*, s. 13.

²² A. Stelmach, *Funkcje wyborów...*, s. 203.

²³ B. Banaszak, *Prawo wyborcze obywateli*, Warszawa 1996, s. 12.

²⁴ S. Sagan, *Prawo konstytucyjne Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2003, s. 104.

²⁵ J.J. Wiatr, J. Raciborski, J. Bartkowski, B. Frątczak-Rudnicka, J. Kilias, *Demokracja polska 1989–2003*, Warszawa 2003, s. 208–209.

²⁶ Por. A. Żukowski, *Systemy wyborcze...*, s. 16.

²⁷ Tamże, s. 12–13. Por. A. Żukowski, *Wybory*, [w:] S. Opara, D. Raziszewska-Szczepaniak, A. Żukowski (red.), *Podstawowe kategorie polityki*, Olsztyn 2005, s. 275–276.

²⁸ W. Kręcisiz, *Polskie prawo konstytucyjne*, [w:] W. Skrzydło (red.), *Polskie prawo konstytucyjne*, Lublin 2006, s. 196–197.

tyczno-programową, ideologiczną), 5) integracyjną, 6) wyrażenia woli wyborców, 7) kreacyjną, 8) odzwierciedlenia poglądów wyborców, 9) wyłonienia stabilnej większości rządowej, 10) kreowania elit politycznych, 11) legitymującą, 12) kontrolną²⁹. Dieter Nohlen, wśród szczegółowego katalogu wymienia następujące: 1) legitymizacja systemu politycznego i rządu jednej partii lub koalicji partyjnej, 2) przeniesienie zaufania na osoby i partię, 3) rekrutacja elity politycznej, 4) reprezentacja poglądów i interesów głosujących, 5) związanie politycznych instytucji z preferencjami ogółu wyborców, 6) mobilizacja ogółu wyborców dla wartości społecznych, celów i programów politycznych, interesów partii politycznych, 7) podniesienie politycznej świadomości obywateli przez wyjaśnienie problemów i alternatyw politycznych, 8) kanalizacja politycznych konfliktów jako sposób ich łagodzenia, 9) kształtowanie wspólnej woli politycznej, 10) sprowadzenie walki konkurencyjnej o władzę polityczną na płaszczyznę alternatywnych, rzeczowych programów, 11) powoływanie rządów w konsekwencji ukształtowania się parlamentarnej większości, 12) ustanowienie opozycji zdolnej do kontroli, 13) możliwość zmiany władzy³⁰.

Funkcje wyborów parlamentarnych w Polsce

Funkcjonalne przejście od absolutyzmu do liberalizmu politycznego niosło za sobą konieczność reformy instytucji politycznych w zakresie kierunkowego przesunięcia pomiędzy ośrodkami władzy politycznej. Proces ten nie miał uniwersalnego wymiaru tak co do samych warunków niezbędnych do zajścia zmiany, jak i przyjętego ostatecznie kształtu instytucji systemu politycznego. Podstawową przesłanką dla możliwości zmiany politycznej był rozwój społeczny, szczególnie w zakresie coraz szerszego upodmiotowienia politycznego jednostek, które było skutkiem rozszerzania sfery wolności osobistych. Natomiast kształt przyjmowanych rozwiązań ustrojowych ewoluował w dwóch zasadniczych kierunkach: systemu monarchiczno-parlamentarnego i parlamentarno-gabinetowego³¹. Warto podkreślić, że wprowadzenie parlamentów do systemów politycznych było warunkiem niezbędnym do zaistnienia zrębów reżimów

²⁹ K. Skotnicki, *Funkcje wyborów*, [w:] *Prawo wyborcze Rzeczypospolitej Polskiej i problemy akcesji Polski do Unii Europejskiej*, materiały XLIV Ogólnopolskiej Konferencji Katedr i Zakładów Prawa Konstytucyjnego, Olsztyn 25–27 kwietnia 2002 r., Olsztyn 2003, s. 129–144.

³⁰ D. Nohlen, *Prawo wyborcze...*, s. 31.

³¹ J. Baszkiewicz, *Władza*, Wrocław 1999, s. 94–101.

politycznych opartych na zasadach liberalizmu politycznego. Istnienie parlamentu w systemie politycznym nie pozwala na odróżnienie demokracji od ustrojów autorytarnych, jednak jego brak uniemożliwia zaliczenie danego systemu do demokratycznej rodziny³².

Parlamentey charakteryzują się dużą różnorodnością form, a co za tym idzie, dużą liczbą możliwych do realizacji funkcji. Wśród najważniejszych elementów, które mogą służyć do ich klasyfikowania, można wskazać:

- charakter posiadanego mandatu (demokratyczny lub niedemokratyczny);
- usytuowanie w systemie politycznym (centralne lub równoprawne z innymi instytucjami);
- strukturę (jednoizbowe czy bikameralne);
- sposób rekrutacji ich składu (z wyborów, z nadania, z nominacji);
- wpływ na sferę polityki (rzeczywisty czy pozorny);
- kompetencje (władcze lub doradcze).

W praktyce kreowania władzy model demokratyczny opiera się na ustrojodawczej i ustawodawczej funkcji parlamentu, który dodatkowo wyposażony jest w różny poziom kompetencji kreacyjnych i kontrolnych uzależnionych od jego ustrojowej roli. Wymiar kreowania władzy wykonawczej uzależniony jest od modelu ustrojowego, szczególnie zaś możliwości wpływania przez parlament na powoływanie i odwoływanie rządów. Wzajemne relacje z władzą wykonawczą wskazują nie tylko na ich usytuowanie w systemie politycznym, lecz także na możliwe wzorce ich politycznej kooperacji. W przypadku parlamentaryzmu parlament jest z reguły jedyną instytucją polityczną mającą demokratyczną legitymację do sprawowania władzy w imieniu narodu. W przypadku prezydenjalizmu demokratyczna legitymacja jest dzielona z prezydentem pochodzącym z wyborów³³. W tym ostatnim przypadku wcale nierzadką jest sytuacja, gdy większość parlamentarna i głowa państwa pochodzą z różnych obozów politycznych, co stwarza możliwość do wystąpienia specyficznych wzorców politycznej kooperacji.

Pierwotną konsekwencją przeprowadzenia wyborów parlamentarnych jest uzyskanie w ich wyniku decyzji co do kierunku podziału władzy. Pomiędzy konkurencyjnymi, często skrajnymi wizjami programów i działań, wyborcy dokonują wskazania kandydatów, którzy mają później te wizje realizować. Akt wyborczy nie jest jednak prostym przeniesieniem kompetencji decyzyjnych na poziom reprezentantów politycznych, tak

³² A. Antoszewski, R. Herbut, *Systemy polityczne...*, s. 237.

³³ Tamże, s. 238.

jak samo posiadanie politycznej podmiotowości przez wyborcę nie determinuje jego uczestnictwa w głosowaniu. Potrzebne jest do tego spełnienie dodatkowych warunków, wśród których najistotniejszymi są: 1) posiadanie przez wybranych potencjału politycznego do realizacji zamierzeń programowych, 2) wyposażenie organu w kompetencje władcze umożliwiające realizację postulowanych zadań, 3) posiadanie zdolności do selekcji konkurencyjnych celów poprzez umiejętność politycznej współpracy i zawierania kompromisów.

Proces selekcji elit władzy ma charakter trzyetapowy. Pierwszy umożliwia tworzenie i stosowanie procedur wyboru spośród kandydatów, którzy spełnią formalne kryteria. Dzięki zastosowaniu formuł wyborczych jeszcze przed rozpoczęciem wyborów wiadomo, jakie warunki trzeba spełnić, aby uzyskać mandat (większości względnej, bezwzględnej lub inny).

Drugi wynika z istnienia partii politycznych jako podmiotów prowadzących przez swoje działanie do instytucjonalizacji sfery polityki oraz bierze pod uwagę sprawczą rolę wyborców w tym procesie. Na kanwie demokratyzacji to partie stały się czynnikiem organizującymi chaotyczne cele i żądania polityczne jednostek, grupując wokół swoich postulatów członków i zwolenników. Sama instytucjonalizacja partii politycznych jest procesem ciągłym, który trwa od początków ustanowienia zrębów współczesnych reguł demokratycznych. Instytucjonalna stratyfikacja partii politycznych zasadza się na możliwości wpisania ich w system ustrojowych powiązań z innymi instytucjami, pozwalając zarazem na wspomnianą poprzednio realizację ich funkcji w systemie społecznym.

Instytucjonalna rola partii politycznych we współczesnych demokracjach nie wyklucza startu w wyborach kandydatów, którzy nie przeszli partyjnej selekcji lub o nią nie zabiegali. Biorąc pod uwagę format systemu wyborczego, należy zauważyć, że to raczej wybory większościowe niż proporcjonalne umożliwiają sukces wyborczy kandydatom o niezależnym statusie politycznym (choć nie można czynić z tego reguły), startującym w wyborach bez poparcia partyjnego.

Trzecim etapem selekcji elit jest zastosowanie procedur wyborczych, których efektem jest przydzielenie mandatów. W wyborach do sejmu konsekwencją zastosowania formuły wyborczej jest redukcja liczby partii politycznych uzyskujących mandaty w stosunku do tej, która na start się zdecydowała. Wpływ na to mają m.in. zapisy ordynacji wyborczej ustanawiające klauzule zaporowe oraz model finansowania partii politycznych premiujący te ugrupowania, które uzyskują istotne poparcie.

Indeks efektywnej liczby partii³⁴ służy do pomiaru liczby partii wchodzących w skład systemu partyjnego i ich relatywnej siły politycznej. Zostaje on skalkulowany na podstawie rozmiaru poparcia, jakie uzyskuje partia polityczna (indeks na poziomie wyborczym – ELP(W)) lub liczby uzyskanych mandatów (indeks na poziomie parlamentarnym (ELP(P)))³⁵. Wielkości indeksu efektywnej liczby partii zawiera tabela 1.

Tabela 1. Indeks efektywnej liczby partii w latach 1991–2007³⁶

Indeks	1991	1993	1997	2001	2005	2007	średnia
ELP (W)	13,86	9,80	4,59	4,50	5,86	3,32	6,99
ELP (P)	10,45	3,88	2,95	3,60	4,63	2,82	4,72

Źródło: R. Alberski, *Wpływ systemu wyborczego na proces zmiany systemu partyjnego w Polsce w latach 1991–2007*, [w:] R. Głajcar, W. Wojtasik (red.), *Transformacja systemowa w Polsce 1989–2009. Próba bilansu*, Katowice 2009, s. 143.

Zaprezentowane dane ukazują stopniową redukcję efektywnej liczby partii na obu poziomach, co jest związane z procesem stabilizacji sfery polityki oraz powolną koncentracją poparcia wyborczego na największych ugrupowaniach³⁷. Obrazuje to tabela 2.

Tabela 2. Koncentracja w wyborach sejmowych w latach 1991–2007

Koncentracja	1991	1993	1997	2001	2005	2007	średnia
Poziom wyborczy (%)	24,31	35,81	60,96	53,72	51,13	73,69	49,94
Poziom parlamentarny (%)	26,52	65,87	79,35	61,09	61,96	81,52	62,72

Na podstawie: R. Alberski, *Wpływ systemu wyborczego na proces zmiany systemu partyjnego w Polsce w latach 1991–2007*, [w:] R. Głajcar, W. Wojtasik (red.), *Transformacja systemowa w Polsce 1989–2009. Próba bilansu*, Katowice 2009, s. 143.

³⁴ R. Herbut, *Efektywnej liczby partii indeks*, [w:] A. Antoszewski, R. Herbut (red.), *Encyklopedia politologii t.3: Partie i systemy partyjne*, Kraków 1999, s. 42.

³⁵ Wzór na obliczanie indeksu efektywnej liczby partii:

$$ELP = 1 / \sum_{i=1}^n Pi^2$$

gdzie: P_i to odsetek głosów lub odsetek mandatów partii i .

³⁶ Pominięto wybory z 1989 roku ze względu na ich kontraktowy charakter.

³⁷ Koncentracja na poziomie wyborczym to % poparcia dwóch największych ugrupowań, a na poziomie parlamentarnym % uzyskanych mandatów.

Wybory stanowią ważny instrument służący do odtwarzania obrazu opinii publicznej. Służą temu nie tylko (albo raczej nie przede wszystkim) jako czynnik przekładający społeczne preferencje na legitymację władzy, lecz także poprzez możliwość czynnego zaangażowania obywateli w procesy jej wyłaniania i obserwację aktywności na tym polu. Na podstawie tej obserwacji można zbudować mapę istotności poszczególnych elementów w świadomości społecznej oraz ich przełożenia na sferę bieżącej polityki. Cykliczność wyborów sprzyja obserwacji możliwej dynamiki zmiany w tym względzie, gdyż zarówno na gruncie kwestii podejmowanych w dyskursie wyborczym, jak i ogniskowaniu się zainteresowania wyborców na konkretnych postulatach, zaobserwować można zmiany zachodzące w społecznej percepcji sfery polityki.

Poza konkretnymi postulatami, które są osią pragmatycznych i ideologicznych sporów w każdej kampanii wyborczej, można wskazać również czynniki o bardziej ogólnym charakterze, które opisują stan opinii publicznej. Sama polityka posługuje się takimi kategoriami, jak poszczególne formuły ideologiczne czy lewica i prawica dla zobrazowania istotnych kwestii występujących w dyskursie publicznym. Abstrakty te służą wskazaniu pól sporu politycznego, a także definiują podstawowe jego strony. W opisywanym zakresie wybory będą służyły identyfikacji najważniejszych kwestii, które poprzez swoją nośność społeczną wpływają na decyzje podejmowane przez wyborców oraz przypisaniu do tych kwestii poszczególnych partii i wyborców. Jak stwierdza G. Bingham Powell Jr.: „Jest to (skala prawica-lewica – przyp. aut.) nie tylko najszerzej dostępna, pojedyncza miara preferencji obywatelskich w różnych krajach, lecz także narzędzie dobrze odpowiadające potrzebie ujęcia porównawczego ogólnych postaw obywateli i generalnych postaw partii politycznych, rywalizujących ze sobą i aspirujących do sprawowania władzy”³⁸.

Najpowszechniej spotykanym, uogólnionym opisem dwóch stron politycznego sporu jest spektrum polityczne lewica-prawica. Jest ono czynnikiem strukturyzacji przestrzeni politycznej, które oddziałuje na nią na kilku najważniejszych płaszczyznach. Jest to więc model, w którym dokonuje się schematyzacji sfery polityki, dzieląc ją pod względem aksjologicznym, ideologicznym czy społecznym. W badaniach psychologicznych stanowi ono wymiar orientacji osobowościowej jednostek, będąc czynnikiem warunkowania preferencji politycznych, choć nie muszą mieć one charakteru uniwersalnego i dotyczyć każdej postaci identyfikacji pra-

³⁸ G. Bingham Powell Jr., *Wybory jako narzędzie demokracji. Konceptje większościowe i proporcjonalne*, Warszawa 2006, s. 179.

wicowych i lewicowych³⁹. Niektórzy badacze idą krok dalej i przypisują lewicy i prawicy oddziaływanie bez mała religijne, wytwarzające pewien rodzaj mistycyzmu w działaniach politycznych, szczególnie grup ekstremistycznych⁴⁰. Jest to również schemat, według którego przypisuje się poszczególnym partiom miejsce w politycznym uniwersum, warunkując ich pozycję reprezentowanymi poglądami i układem odniesienia innych sił. Może to być także mechanizm społecznego pozycjonowania preferencji politycznych o uogólnionym ideologicznym charakterze, pozwalającym jednostkom znaleźć związek pomiędzy reprezentowanymi wartościami a ich przełożeniem na sferę polityki. W toku prowadzonych w wielu krajach studiów empirycznych uzyskano potwierdzenie zdolności do myślenia o poglądach politycznych w kategoriach lewicowości i prawicowości zarówno w elitach politycznych, jaki i szerokich kręgach społeczeństwa, a także możliwości usytuowania tych poglądów na skali lewica-prawica⁴¹.

Obraz opinii publicznej, odtwarzany za pomocą wyborów, może odwoływać się do dwóch najprostszych modeli. W pierwszym, konkretnym, obywatele podejmując decyzję wyborczą, ustosunkowują się do szczegółowych kwestii, które są przedmiotem dyskursu przedwyborczego. W najpopularniejszych ujęciach zwraca się uwagę na rolę determinant aksjologicznych i ekonomicznych jako istotnych elementów kształtujących preferencje wyborcze⁴². Każde wybory odbywają się w odmiennej sytuacji społeczno-ekonomicznej, która inaczej rozkłada akcenty zainteresowania społecznego. W okresach głębokich zmian i kryzysów gospodarczych uwaga społeczna ogniskuje się właśnie na takich kwestiach. W czasach stabilnej koniunktury i trwałego wzrostu gospodarczego akcenty przesuwają się na sprawy aksjologiczne, czyniąc z postulatów ekonomicznych mniej istotną płaszczyznę rywalizacji programowej.

Drugi model obrazu opinii publicznej odwołuje się do pewnej generalizacji, w której rolę konkretnych postulatów w dyskursie wyborczym zastępują autoidentyfikacje ideologiczne wyborców. Jak stwierdza Jacek Raciborski, identyfikacje na skali lewica-prawica są czynnikiem powiązanym z preferencjami wyborczymi jednostek⁴³. Skoro same jednostki

³⁹ U. Jakubowska, *Preferencje polityczne. Psychologiczne teorie i badania*, Warszawa 1999, s. 83.

⁴⁰ D. Tourish, T. Wohlforth, *On the Edge: political cults right and left*, Armonk 2000, s. 14.

⁴¹ G. Bingham Powell Jr., *Wybory...*, s. 179–180.

⁴² K. Jasiewicz, *Portfel czy różaniec. Wzory zachowań wyborczych Polaków w latach 1995–2001*, [w:] R. Markowski (red.), *System partyjny i zachowania wyborcze. Dekada polskich doświadczeń*, Warszawa 2002, s. 76–81.

⁴³ J. Raciborski, *Wybory i wyborcy*, [w:] J.J. Wiatr, J. Raciborski, J. Bartkowski, B. Frątczak-Rudnicka, J. Rajca, *Demokracja polska 1989–2003*, Warszawa 2003, s. 228–230.

używają dla opisu i strukturyzacji swoich postaw pojęć uogólnionych, to można pokusić się o próbę identyfikacji charakterystycznych społecznych wymiarów lewicowości i prawicowości. W rezultacie otrzymuje się uogólniony obraz opinii publicznej, w którym wyborcy zamiast skonkretyzowanych postulatów biorą pod uwagę przede wszystkim zgodność swoich autoidentyfikacji z partyjnym wymiarem diady lewica-prawica.

Dla empirycznej weryfikacji uzyskanego w wyniku wyborów stopnia zgodności przedstawicielskiej G. Bingham Powell Jr. używa narzędzia, którym jest statystycznie średni wyborca⁴⁴. Idei statystycznie średniego wyborcy przyświeca założenie o intencji podejmowania decyzji (czy to w sferze legislacji, czy kreacji polityki) na podstawie preferencji dla zdania wyrażanego przez większość. Jego pozycja na osi lewica-prawica jest jedyną opcją, która jest preferowana bardziej niż inne przez większość wyborców. Pojęcie statystycznie średniego wyborcy pozostaje w związku ze statystycznie średnim obywatelem, gdyż w założeniach współczesnych demokracji leży powszechność prawa wyborczego. W takim ujęciu to właśnie pozycja statystycznie średniego wyborcy wśród wszystkich uprawnionych do głosowania w sposób właściwszy pokazuje zgodność przedstawicielską niż jego miejsce jedynie w zbiorze głosujących.

Prezentowane ujęcie jest jednak mało użyteczne w modelach badających zgodność przedstawicielską na poziomie ogólnym, w którym pojęcia lewicy i prawicy obrazują pewne abstrakty, specyficzne dla poszczególnych systemów partyjnych. Ta niska efektywność wynika z dwóch podstawowych przesłanek. Po pierwsze, poszczególne punkty skali lewica-prawica mogą znaczyć (i najczęściej znaczą) zupełnie różne postrzeganie tych samych postulatów w różnych państwach. Po drugie, jedynie w stosunku do skonkretyzowanych kwestii jest możliwe wyznaczenie punktu statystycznie średniego wyborcy, gdzie po jego lewej i prawej stronie występuje taka sama liczba wyborców. Na obronę prezentowanego stanowiska warto wskazać jego użyteczną rolę w określaniu dysonansu pomiędzy ujawnianymi w wyborach preferencjami co do konkretnych postulatów politycznych a ich późniejszą realizacją. Tak się dzieje w sytuacji, gdy podejmowane decyzje oddalają się od pozycji średniego wyborcy, powodując zwiększanie preferencji dla postulatów mniejszości względem większości.

Tabela 3. przedstawia przeciętne wartości na skali jedenastopunktowej lewica-prawica (gdzie 0 obrazuje pozycję najbardziej lewicową, a 10 najbardziej prawicową). Wartości uzyskanych deklaracji wyborców okazały

⁴⁴ G. Bingham Powell Jr., *Wybory jako...*, s. 181.

się za każdym razem ulokowane po prawej stronie od środka skali, dochodząc do najwyższych w 1993 roku i 2005. O ile w drugim przypadku po wyborach rząd został utworzony przez PiS, to przypadek z 1993 roku wydaje się ciekawy, gdyż ówczesny gabinet był dziełem lewicowej koalicji SLD-UP. Stało się tak jednak na skutek dezintegracji sił prawicowych i braku partycypacji wielu głosów oddanych na prawicę w podziale mandatów (w wyniku zastosowania ordynacji wyborczej z progami). Najniższą wartość (ale i tak po prawej stronie od środka skali) uzyskano w 2001 roku, gdy gabinet tworzył Leszek Miller (SLD-PSL).

Tabela 3. Przeciętne wartości na skali lewica-prawica w latach 1993–2007

	1993 ⁴⁵	1997	2001	2005	2007	Średnia
lewica-prawica	6,35	6,00	5,15	6,20	6,07	5,95

Źródła: PGSS 1993, PGSW 1997, 2001, 2005, 2007.

Wybory są instrumentem dystrybucji władzy w demokracjach. Dzięki niemu społeczeństwo udziela legitymacji swoim przedstawicielom do podejmowania decyzji władczych w imieniu ogółu i w granicach wynikających z przyjętych regulacji prawnych, a czasami również zwyczajowych. W tak rozumianym usytuowaniu funkcjonalnym wybory powinny doprowadzać do wyłonienia władzy zdolnej do utworzenia stabilnej większości i rządu. Realizacja opisywanej funkcji w największym stopniu jest uzależniona od modelu ustrojowego państwa, gdyż będzie ona odmiennie realizowana w systemach prezydenckich, a inaczej w warunkach parlamentaryzmu. Pierwszy przypadek niesie za sobą konieczność wytworzenia specyficznych dla każdego państwa zależności pomiędzy prezydentem a rządem i organami władzy ustawodawczej. W przypadku parlamentaryzmu istota wyłaniania stabilnej większości będzie odwoływała się do istnienia wzorców rywalizacji politycznej wymuszających na partiach politycznych kooperację, chyba że jedna z nich ma większość i nie ma potrzeby tworzenia koalicji.

W parlamentaryzmie tworzenie i funkcjonowanie władzy jest w większym stopniu uzależnione od niepewnego wyniku wyborów, gdyż mogą one nie doprowadzić do jednoznacznego wskazania podmiotu, który tę władzę będzie sprawował. Taka sytuacja upodmiotawia partie polityczne, które w stanie braku większości parlamentarnej podejmują działania dla jej wyłonienia. Decydują się one na uczestniczenie w przetargach

⁴⁵ Wartość przetransponowana ze skali dziesięciopunktowej.

koalicyjnych, kierując się dwoma uogólnionymi motywacjami. Pierwszą z nich jest chęć zdobycia stanowisk i urzędów, które zapewnią partii jak najszerzą kontrolę egzekutywy. Taka strategia, nazywana modelem łupów (*model office-seeking*), na plan dalszy odsuwa rozwiązania programowe, koncentrując się na „zyskach” z miejsca zajmowanego w układzie władzy. Model drugi, nazywany modelem celów programowych (*model policy-seeking*), koncentruje się na możliwości wpływania przez partie na kierunek polityki ze względu na swoje preferencje programowe. Wiesława Jednaka widzi możliwość wyróżnienia trzeciego modelu, który jest pochodną dwóch wymienionych. Logika tego rozwiązania zakłada istnienie motywacji do obejmowania urzędów w celu wpływania na treść polityki, szczególnie w obszarach pozbawionych parlamentarnej kontroli⁴⁶. Konsekwencją aktywności partii politycznych w zakresie tworzenia egzekutywy jest ich wpływ na bieżące działania i realizowaną przez państwo politykę. Działania podejmowane w tym względzie mogą mieć dwojaki charakter: bezpośredni lub pośredni. W pierwszym przypadku bierze się pod uwagę te, które są wykonywane przez partie jako podmioty bezpośrednio mające wpływ na władzę i podejmowane decyzje. Często pomija się natomiast kreację władzy realizowaną pośrednio, choćby taką jak opozycyjna kontrola partii rządzących czy też udział w procesie legislacyjnym itp. Funkcje kreacyjne realizowane w sposób bezpośredni są czytelne dla obserwatora, wymierne dla badacza i najczęściej zasadne z punktu widzenia logiki władzy. Ich odzwierciedleniem na poziomie społecznym będzie zadowolenie lub też nie z podejmowanych działań oraz zdobywanie lub utrata poparcia (także wyborczego). Realizacja tych funkcji w największym stopniu wpływa na bieżące oceny danej partii wśród wyborców. Powoduje to możliwość popadnięcia przez partie w pułapkę populizmu, która charakteryzować się będzie głoszeniem poglądów i podejmowaniem przez partie działań nastawionych na zdobycie poklasku społecznego, a nie rozwiązywanie bieżących problemów. Owa pułapka może dotyczyć w równym stopniu partii dzierżących ster władzy, jak i znajdujących się w opozycji.

Partycypacja w rządzeniu może być realizowana przez partie polityczne na dwóch płaszczyznach – formalnej i nieformalnej. Na płaszczyźnie formalnej objawia się dzierżeniem steru rządów w państwie poprzez samodzielne rządzenie lub uczestnictwo w gabinetach koalicyjnych. Partycypacja w tym drugim przypadku polega na uzgadnianiu wraz z innymi partiami koalicyjnymi głównych kierunków polityki państwa, a następ-

⁴⁶ W. Jednaka, *Gabinety koalicyjne w III RP*, Wrocław 2004, s. 37–39.

nie wprowadzaniu tych ustaleń w życie. Odmienna sytuacja występuje wtedy, gdy władzę sprawuje jedno ugrupowanie i nie ma konieczności zawierania koalicji gabinetowych. Lecz nawet wtedy bardzo często dąży się do zawarcia konsensusu z partiami opozycyjnymi w głównych kwestiach ustrojowych. Nieformalna płaszczyzna partycypacji wyznaczana jest przez udział w polityce partii opozycyjnych oraz współpracę partii rządzących z opozycyjnymi, która polega najczęściej na zakulisowych negocjacjach i uzgodnieniach, a także zawieraniu doraźnych porozumień celowych. Partie opozycyjne pełnią w takim układzie również funkcję kontrolną względem rządzących. Możliwość rządzenia sytuuje partie polityczne jako główny podmiot odbywających się w sferze państwowej procesów decyzyjnych. Biorąc pod uwagę instytucjonalny charakter procesów zarządzania państwem, najczęściej partie polityczne uczestniczą w realizacji funkcji rządzenia w sposób pośredni, poprzez swoich członków i przedstawicieli, którzy realizują ich program i wolę. Wprowadzanie w życie zapisów programowych jest elementem realizacji kontraktu związanego z przynajmniej częścią społeczeństwa podczas wyborów, a także stanowi element dookreślenia miejsca partii w systemie partyjnym. Ale jako że partie nie działają w próżni, muszą brać pod uwagę w procesie rządzenia szereg innych zmiennych, wśród których wskazać można m.in. kompetencje organów państwa na które partie mają wpływ, potrzeby społeczne czy też sytuację ekonomiczną⁴⁷.

W tabeli 4. zawarto zestawienie gabinetów utworzonych w Polsce po 1989 roku wraz z ich statusem i okresem funkcjonowania. Z 17 gabinetów 9 miało charakter większościowy, a 8 mniejszościowy. Co interesujące, z 7 gabinetów utworzonych bezpośrednio po wyborach parlamentarnych 5 miało charakter większościowy, a jedynie 2 były mniejszościowe. Wskazuje to na powyborczą preferencję dla tworzenia stabilnej większości sejmowej i możliwy do wystąpienia późniejszy proces destabilizacji skutkujący ewolucją w kierunku form mniejszościowych.

Ciekawe wnioski płyną z analizy czasu funkcjonowania poszczególnych typów gabinetów, które zostały przedstawione w tabeli 5. Wynika z nich jednoznacznie, że gabinety cieszące się stabilną większością funkcjonują zdecydowanie dłużej niż te, które takiej większości nie mają.

⁴⁷ W. Wojtasik, *Funkcje partii politycznych*, [w:] M. Migalski, W. Wojtasik, M. Mazur, *Polski system partyjny*, Warszawa 2006.

Tabela 4. Gabinety w latach 1989–2007

Gabinet	Status	Liczba miesięcy
T. Mazowiecki	Większościowy	15
J.K. Bielecki	Mniejszościowy	11
J. Olszewski	Mniejszościowy	6
H. Suchocka	Mniejszościowy	11
W. Pawlak	Większościowy	17
J. Oleksy	Większościowy	11
W. Cimoszewicz	Większościowy	20
J. Buzek	Większościowy	31
J. Buzek	Mniejszościowy	17
L. Miller	Większościowy	16
L. Miller	Mniejszościowy	15
M. Belka	Mniejszościowy	17
K. Marcinkiewicz	Mniejszościowy	8
K. Marcinkiewicz	Większościowy	3
J. Kaczyński	Większościowy	11
J. Kaczyński	Mniejszościowy	4
D. Tusk ⁴⁸	Większościowy	48

Źródło: zestawienie własne.

Tabela 5. Średni czas funkcjonowania gabinetu

Status gabinetu	Średni czas funkcjonowania (w miesiącach)
Większościowe	19,1
Mniejszościowe	11,1
Wszystkie	15,3

Źródło: obliczenia własne.

⁴⁸ Przy założeniu, że będzie rządził do końca kadencji, co w czasie pisania tych słów (lipiec 2011) wydaje się prawdopodobne.

Podsumowanie

Analiza oddziaływania trzech wyodrębnionych funkcji wyborów pozwala na potwierdzenie ogólnego wniosku, że cechują się one znaczną wolatywnością w różnych okresach. Przytoczone dane wskazują, że w odniesieniu do funkcji selekcji elit politycznych wybory sejmowe prowadzą do stopniowego zmniejszania się efektywnej liczby partii politycznych oraz skutkują procesem koncentracji poparcia na największych ugrupowaniach. Niewątpliwy wpływ na te procesy ma ordynacja wyborcza do sejmu, która „wymusza” przesuwanie poparcia w kierunku ugrupowań mających realne szanse na uczestniczenie w podziale mandatów i w konsekwencji stanowi barierę dla politycznego sukcesu nowych ruchów i partii politycznych. Warto w tym miejscu zauważyć, że wszystkie cztery partie sejmowe mają rodowód parlamentarny – wyodrębniły się z funkcjonujących wcześniej ugrupowań, a nie powstały jako ruchy oddolne. To jeszcze bardziej wzmacnia wnioski o selekcyjnej funkcji wyborów parlamentarnych.

Zaprezentowane autoidentyfikacje na skali lewica-prawica pozwalają na dokonanie konstatacji, że wybory sejmowe (poza przypadkiem 1993 roku) dosyć dobrze odwzorowują kształt opinii publicznej. Polskie społeczeństwo charakteryzuje się przewagą postaw prawicowych, co znajduje swoje odzwierciedlenie zarówno w politycznym kształcie wyłanianego parlamentu, jak i tworzonych w wyniku wyborów egzekutywach. W 2001 roku przeciętne miejsce na skali lewica-prawica było najbardziej przesunięte w lewą stronę, co wystąpiło z utworzeniem gabinetu SLD-UP-PSL.

Przytoczone w tekście dane wskazują również, że wybory parlamentarne w zasadzie nie stanowią ilościowej preferencji dla tworzenia gabinetów mających stabilną większość (zbliżona liczba gabinetów większościowych i mniejszościowych). Jednak analiza czasu trwania poszczególnych ich typów ukazuje, że rządy większościowe są temporalnie dominującym modelem w polskim systemie politycznym, czyli ich występowanie wiąże się z dłuższymi okresami politycznej stabilności.

STRESZCZENIE

Instytucjonalny wymiar rywalizacji politycznej jako czynnika determinującego układ zależności między podmiotami polityki, jest punktem wyjścia dla traktowania wyborów parlamentarnych jako mechanizmu generującego wzorce powiązań między systemem politycznym, partiami politycznymi i wyborcami. Przedstawiany tekst

prezentuje analizę wpływu wybranych funkcji wyborów parlamentarnych w Polsce na reprezentację polityczną, selekcję elit władzy oraz wyłanianie rządzącej większości. Przedmiotową osią rozważań jest przedstawienie dynamiki wymienionych funkcji po 1989 roku, szczególnie w perspektywie zmiany systemu partyjnego.

Waldemar Wojtasik

SELECTED FUNCTIONS OF THE PARLIAMENTARY ELECTIONS IN POLAND

The institutional dimension of political competition, a factor determining the system of links between political actors, is the starting point to regard the elections as a mechanism generating patterns of linkages between the political system, the political parties and the voters. The paper examines the impact of selected functions of the parliamentary elections in Poland on political representation, on the selection of power elite and the election of the governing majority. We will focus on presenting the dynamics of these functions after 1989, particularly in the context of the change in party system.

KEY WORDS: *parliamentary elections, functions of elections*